

of the "Self", actualization of state border guard psychological image, continuation of experience gaining as a stimulus of professional activity.

Keywords: readiness, model, component, unit, activity, object, personality.

Отримано: 26.08.2014

УДК 159.922.7

Мусяка Наталія Іванівна

ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКОВИХ СТАВЛЕНЬ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ САМОСВІДОМОСТІ П. Р. ЧАМАТИ

Мусяка Н. І. ДО ПРОБЛЕМИ ОЦІНКОВИХ СТАВЛЕНЬ У ПСИХОЛОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ САМОСВІДОМОСТІ П. Р. ЧАМАТИ. У статті висвітлено проблему оцінкових ставлень у теорії самосвідомості П. Р. Чамати. Розкрито генезу становлення оцінкової та самооцінкової сфери дитини дошкільного та шкільного віку. Здійснено психологічний аналіз становлення оцінкової та самооцінкової сфери у контексті генези самосвідомості дитини. Охарактеризовано змістову та генетичну лінії становлення оцінкових ставлень у структурі самосвідомості. Простежено шляхи появи у дитини здатності до оцінювання та самооцінювання. Розкрито механізм становлення оцінкового ставлення до себе та інших у процесі онтогенезу. Зафіксовано залежність ставлення дитини до самої себе від оцінкового ставлення до неї інших людей. Визначено домінуючу роль оцінкових ставлень на всіх етапах онтогенетичного розвитку людини.

Ключові слова: генеза, ефективність, особистість, оцінка, оцінкові ставлення, самооцінка, самосвідомість.

Мусяка Н. И. К ПРОБЛЕМЕ ОЦЕНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ САМОСОЗНАНИЯ П.Р. ЧАМАТЫ. В статье рассмотрена проблема оценочных отношений в теории самосознания П. Р. Чаматы. Раскрыт генезис становления оценочной и самооценочной сфер детей дошкольного и школьного возраста. Осуществлен психологический анализ становления оценочной и самооценочной сфер в контексте генезиса самосознания ребенка. Охарактеризованы содержательная и генетическая линии становления оценочных отношений в структуре самосознания. Проанализированы пути появления у ребенка способности к оценке и самооценке. Раскрыт механизм становления оценочного отношения к себе и другим в процессе онтогенеза. Зафиксирована зависимость отношения ребенка к самому себе от оценочного отношения к нему других людей. Определена доминирующая роль оценочных отношений на всех этапах онтогенетического развития человека.

Ключевые слова: генезис, личность, оценка, оценочные отношения, самооценка, самосознание, эффективность.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в освітньому просторі з необхідністю вимагають уваги до становлення самоефективності особистості. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема дослідження психологічних механізмів, які забезпечують особистісну ефективність у процесі діяльності. Серед них одним із стрижневих є оцінкові ставлення особистості. Важливість цієї проблеми з необхідністю вимагає уваги до теоретично-методологічних надбань вітчизняної психології.

Вихідні передумови. У вітчизняній психологічній науці в середині ХХ століття видатним українським вченим П. Р. Чаматою було розроблено теорію самосвідомості. Аналіз наукової спадщини вченого показав, що в цій першій презентації розробки проблеми самосвідомості П. Р. Чамата вперше в тогочасній вітчизняній психології окреслив контури власної теорії самосвідомості – масштабної за своїм задумом, ґрунтовної за науковим осягненням проблеми і потужної за науковою апперцепційністю.

Позатим, слід зазначити, що і до сьогодні є лише окремі посилання дослідників на праці вченого [1; 2; 3; 10]; його теорія самосвідомості залишилася поза увагою дослідників. Водночас проблема оцінкових ставлень у творчій спадщині П. Р. Чамати, зокрема, його теорії самосвідомості, ще не була предметом спеціального розгляду у сучасній вітчизняній психології.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми оцінкових ставлень у контексті теорії самосвідомості П. Р. Чамати.

Виклад основного матеріалу. Теорія самосвідомості видатного українського психолога П. Р. Чамати створює теоретико-методологічні засади дослідження проблеми оцінкових ставлень [6; 7]. Про цю теорію наукова громадськість дізналася в 1946 році, а опублікована вона була в «Наукових записках» Науково-дослідного інституту психології в 1949 році. Упродовж наступної чверті століття вчений невтомно працює над вдосконаленням теорії, поглиблюючи її у своїх працях, опублікованих у найавторитетніших вітчизняних виданнях [4; 5; 6; 7; 8; 9].

Розробка теорії самосвідомості П. Р. Чамати відзначається системністю, охоплює різновекторні аспекти, які в сукупності роблять теорію всеосяжною. Здійснений нами аналіз наукових праць вченого свідчить про те, що він зосереджує увагу на таких аспектах проблеми особистісної самосвідомості: з'ясуванні історичного генезису вчення про самосвідомість; розкритті природи і сутності самосвідомості; визначенні основних форм прояву самосвідомості; пошуку шляхів самопізнання особистості; простеженні генези самосвідомості дитини; встановленні онтогенетичних особливостей розвитку самосвідомості за періодами онтогенезу – у дітей переддошкільного та дошкільного віку, молодшого шкільного, підліткового й юнацького віку; аналізі прикладного аспекту наукової розробки проблеми – виховання самосвідомості у дітей.

У своїй теорії самосвідомості вчений всебічно розкрив проблему її змісту. Насамперед, до змісту самосвідомості належить, за П. Р. Чаматою, власна організація людини. «Усвідомлюючи себе, людина пізнає свої фізичні і психічні властивості, створює уявлення про свою психофізичну особистість, про своє «Я», що відрізняється від усього того, що є «не – Я» [6, с. 228]. П. Р. Чамата наголошує на активному характері самосвідомості. І це цілком закономірно спонукає вченого до розгляду самосвідомості у контексті діяльності. Діяльнісний підхід охоплює всю концептуальну тканину теорії самосвідомості, з нього вона бере свій початок.

П. Р. Чамата розглядає діяльність у двох її проявах: зовнішня та внутрішня діяльність. «...У зміст свідомості людини входить її тіло і вся та діяльність, яка є необхідною умовою самосвідомості. До неї належить як зовні-

шня діяльність, пов'язана з оволодінням людиною своїм власним тілом і матеріальним світом, що протистоїть їй, так і внутрішня діяльність, тобто діяльність розуму, волі та почуттів, що ховається за зовнішньою діяльністю і з нею органічно зв'язана. Вона виражається у здатності людини здійснювати ті чи інші вчинки та дії, привласнювати їх собі (тобто, ніби включаючи їх у своє «Я»), *приймати на себе за них відповідальність, відповідно їх оцінювати, робити дедалі досконалішими і т.д.*» (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 229].

Як бачимо, вчений чітко окреслює контури внутрішньої діяльності – діяльності мисленнєвої, вольової та почуттєвої, що виражається у: здатності особистості здійснювати вчинки та дії; привласненні їх самою собою – включення їх у своє «Я»; перебиранні відповідальності на саму себе за свої вчинки та дії; адекватності їх оцінювання; зростанні продуктивності, тобто вчений включає і результативну складову діяльності.

Внутрішня діяльність в контексті предмета нашого дослідження, за П. Р. Чаматою, є такою: це передусім включення процесу оцінювання як складової внутрішньої діяльності, що має бути адекватним – за висловом ученого, «відповідним»; оцінювання розглядається, з одного боку, як пов'язане з інтернальним локусом контролю, що формує здатність брати на себе відповідальність за власні вчинки та дії, а з другого, – з результативною складовою діяльності – робити їх «дедалі досконалішими».

Змістовий аспект самосвідомості вчений аналізує через призму ставлення людини до зовнішнього предметного світу і взаємин з іншими людьми у процесі діяльності. При цьому він акцентує особливу увагу на їх взаємовпливі: «... У своїй діяльності людина входить у найрізноманітніші відносини із зовнішнім предметним світом та іншими людьми, впливаючи на них і сама зазнаючи їхнього впливу» [6, с. 229].

І саме в цьому контексті П. Р. Чамата розкриває механізм становлення оцінкового ставлення до себе та інших. У системі ставлення особистості до зовнішнього предметного світу і до інших людей у процесі інтерсуб'єктної активності, усвідомлення його людиною як особистістю учений вбачає психологічну сутність становлення адекватної, а за його термінологією, «правильної» оцінки себе. «Усвідомлення людиною своїх взаємовідносин із зовнішнім світом та іншими людьми, що виражається в її здатності визначати своє місце в цьому світі, виділяти себе з нього і протиставляти себе йому, *правильно оцінювати свої відношення до інших людей і відношення інших до себе і т.д., допомагають їй правильно оцінювати і саму себе, свої фізичні і психічні властивості, свої позитивні і негативні якості, вчинки і дії, своє місце у житті, у праці, в суспільстві і т.д.*» (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 229].

Як видно з вищенаведеного, П. Р. Чамата акцентував увагу на двоекторній спрямованості оцінкового ставлення до себе у процесі інтерсуб'єктної взаємодії: оцінювання свого ставлення до інших людей невіддільне від зворотної спрямованості – від оцінювання ставлення інших людей до самої себе. П. Р. Чамата підкреслює, що саме така структура самооцінкового ставлення забезпечує і становлення в особистості адекватної оцінки самої себе: допомагає їй, за його висловом, «правильно оцінювати і саму себе».

Зміст самосвідомості людини як особистості, за П. Р. Чаматою, включає усвідомлення нею таких своїх сторін: своєї власної тілесної організації, психофізичних особливостей свого «Я»; діяльності: зовнішньої, пов'язаної з тілесною організацією, а також внутрішньої – діяльнісних проявів розумової, почуттєвої та вольової активності; цілепокладання і потребово-мотиваційної сфери; інтерсуб'єктної активності: ставлення до інших людей та інших до самого себе; ставлення особистості до самої себе; власного становлення і розвитку [8, с. 230].

Предметом спеціального розгляду П. Р. Чамата робить питання місця самооцінки у структурі самосвідомості. Самооцінку він відносить до пізнавальної форми прояву самосвідомості спільно з самовідчуттям, самоспостереженням, самоаналізом та самокритикою. Вчений послідовно розгорнув логіку самопізнання людиною самої себе: від найпростіших до найскладніших її форм (самовідчуття – самоспостереження – самоаналіз – самооцінка – самокритика). Підтвердження цього дістаємо в подальшому аналізі ним пізнавальної форми прояву самосвідомості: «В них з різною глибиною і повнотою відображаються в мозку людини ті стани, процеси і зміни, які мають місце в її організмі і психіці, а також її дії і вчинки, мотиви і цілі цих дій і вчинків, відношення людини до зовнішнього світу й інших людей. Розпочинаючись з елементарних самовідчуттів, в яких виявляються поверхові, розрізнені знання людини про себе, *самопізнання проходить різні ступені і знаходить своє завершення в самооцінці та самокритиці*, в яких ці знання набувають глибокого, всестороннього характеру» (виділено нами. – Н.М.) [7, с. 11]. За П. Р. Чаматою, оцінковий і самооцінковий аспекти самосвідомості забарвлені емоціями, проймають також й емоційні форми прояву самосвідомості.

Простежимо становлення у дитини оцінкового та самооцінкового аспектів самосвідомості, розкритих П. Р. Чаматою у теорії самосвідомості. На його думку, в тісному зв'язку з процесом усвідомлення тіла, усвідомлення екстерорецептивного образу відбувається «усвідомлення дитиною своїх дій і вчинків». У центрі уваги вченого цікава психологічна проекція цих дій: «чи усвідомлює їх дитина, *чи співвідносить їх із собою, чи вважає себе відповідальною за них і т.д.*, інакше кажучи, *чи включає вона їх хоч в якійсь мірі у своє «Я»* (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 237].

Саме співвіднесення дій та вчинків дитини, взяття на себе відповідальності за них, включення їх у контекст свого «Я» – це передусім становлення оцінкових та самооцінкових проявів у онтогенезі, психологічно точно розкритих ученим. До того ж, П. Р. Чамата ставить проблему зв'язку між мотивом і метою у змістовій характеристиці самосвідомості. Неабияку цінність має і те, що опис становлення самооцінкового аспекту самосвідомості ґрунтується не на теоретично імажинативних діях, а на експериментальному простеженні вченим цього процесу.

З'ясування шляхів зародження самооцінкового аспекту в процесі генези самосвідомості дитини вчений включив до основних завдань свого дослідження. Він пише з цього приводу: «Спостерігаючи життя дітей у дитячому будинку, ми намагалися на ряді говорючих дітей двох-чотирирічного віку

з'ясувати, чи *співвідносять вони свої вчинки із собою і чи здатні вони їх так або інакше оцінювати*» (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 237]. Коли ж у дитини вперше виявляється здатність до самооцінювання? Вчений заявляє, що «діти трьох-чотирьох років, подекуди двох, здатні уже співвідносити свої вчинки і дії з собою, вважати їх своїми» [6, с. 237].

П. Р. Чамата розкрив роль діяльності в розвитку не лише самосвідомості, а й у становленні оцінкової і самооцінкової сфери. Він простежує різні рівні представлення діяльності у свідомості дитини, здійснює аналіз, починаючи від неусвідомленої до самоусвідомленої діяльності. Навіть неусвідомлювана дитиною діяльність – адже у її діях «ще багато імпульсивного», і не спостерігається зв'язку між мотивом і метою – відіграє велику роль у становленні суб'єктності: це генетична основа в розвитку усвідомлення самої себе і становленні особистості в цілому. При цьому вчений наголошує: «Але якщо ця діяльність дітей ще не усвідомлена, то вона має величезне значення для усвідомлення її ними, *для усвідомлення дитиною себе суб'єктом змін, що відбуваються* в речах, усвідомлення своїх сил і можливостей. Це є та діяльність, яка передуює і безперечно *генетично зв'язана з тією діяльністю, в якій дитина вже більш-менш ясно утверджує свою особистість* (виділено нами. – Н.М.), говорячи – «я сама», демонструючи перед дорослими свою силу, вправність, спритність у різних видах. А виникнення такої діяльності обов'язково зв'язане з мовою» [6, с.237].

Крім того, П. Р. Чамата простежує шлях появи у дитини здатності до оцінювання та самооцінювання. У ході розгортання і поглиблення дитиною процесу усвідомлення власної діяльності встановлюється взаємозв'язок між мотивом дії чи вчинку і метою, відбувається становлення процесу усвідомлення відповідальності. Діти, зазначає вчений, «виявляючи в багатьох випадках елементарне розуміння мотиву і мети дії або вчинку, причинну залежність між ними, свою відповідальність за здійснені дії та вчинки», усвідомлюють співвіднесення своїх дій та вчинків з собою, «виявляючи тим самим *елементарну здатність до оцінки і навіть самооцінки*» (виділено нами – Н.М.) [6, с. 238].

Поява навіть елементарної здатності до оцінки і самооцінки, за П. Р. Чаматою, є підґрунтям первинного рівня розуміння дитиною своїх дій та вчинків, усвідомлення себе суб'єктом. Водночас розвиток здатності до оцінювання приводить до появи у дитини вміння відокремлювати мотив дії від мети дії і протиставлення себе вже в якості об'єкта спостереження, демонструє здатність дитини до внутрішньої розумової дії – самоспостереження. А це означає перехід і на новий, більш високий, рівень самосвідомості.

Учений здійснив унікальний аналіз взаємозв'язку між процесом оцінювання та появою в дитини здатності до внутрішньої розумової дії, виникнення в неї внутрішньої діяльності, здатності до самоспостереження. «Усвідомлюючи свої вчинки і дії, *навчаючись їх оцінювати* (виділено нами. – Н.М.), – зазначав учений, – діти в цьому процесі поступово приходять і до *усвідомлення мотивів*, що ховаються за ними (курсив. – П.Ч.). Спочатку вони усвідомлюють їх у плані дії, в якій мотиви і цілі виступають ще в нерозчленова-

ному вигляді. Але поступово дитина навчається відділяти мотив дії від мети дії і протиставити його собі як об'єкт для спостереження, тобто стає здатною і до внутрішньої розумової дії, самоспостереження, переходячи тим самим на вищий рівень самосвідомості» [6, с. 238].

П. Р. Чамата визначає дві найголовніші умови, за яких відбувається становлення у дитини здатності до внутрішньої розумової дії, до самоспостереження: «По-перше, виникнення цієї внутрішньої діяльності неможливе без мови і, по-друге, її поява опосередкована зовнішньою діяльністю, в міру того, як *дитина поступово навчається здавати собі справу і відповідно її оцінювати*» (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 238].

Отже, оцінка себе ніби створює замкнуте коло у процесі становлення у дитини вищого рівня самосвідомості – самоспостереження. При цьому, з одного боку, вона лежить в основі первинного супроводження процесу усвідомлення дитиною своїх дій та вчинків, у основі першого етапу становлення в неї здатності до внутрішньої діяльності, а з другого, – є визначальною умовою повноцінного перебігу цієї внутрішньої діяльності, спонукаючи до нового, більш високого рівня самосвідомості.

Слід зазначити, що саме П. Р. Чамата здійснив психологічний аналіз становлення оцінкової та самооцінкової сфери у контексті генези самосвідомості дитини, рівного якому не було ні до, а ні після нього в царині як зарубіжної, так і вітчизняної психології.

Самооцінковий аспект самосвідомості, за П. Р. Чаматою, невіддільний від становлення самосвідомості дитини та її генези. Підтвердженням цього слугує така його думка: «Безперечно, що вже до 3-4 років дитина, багато разів переживаючи різні душевні стани – горе, радість, сум, бажання, інтерес, страх, гнів і т. ін., – *співвідносячи ці свої стани з такими ж станами інших осіб, помічає їх у собі*, звертає на них свою увагу, тобто має здатність до елементарного самоспостереження» (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 239]. У цьому твердженні розкривається зримий зв'язок самооцінкового аспекту з оцінковим у становленні здатності дитини до самоспостереження, а отже, і до змістовного наповнення власного образу «Я», диференціації його від «не-Я». При цьому він прямо наголошує, що, опановуючи «назви чужих і своїх станів, дитина робить рішучий крок вперед у створенні уявлень про «Я» і «не-Я».

Предметом спеціального розгляду вчений робить таку істотну сторону формування самосвідомості дитини, як *«усвідомлення нею ставлення до неї інших людей, на основі якого формується і її ставлення до самої себе»* (виділено. – П.Ч.) [6, с. 239]. При цьому П. Р. Чамата акцентує увагу на тому, що оцінка дітьми «своїх вчинків і дій перебувають у виключній залежності від оцінок, що даються їм дорослими, матерями і виховательками» [6, с. 238]. Учений говорить про появу в дітей здатності відрізняти ставлення до себе з боку дорослих вже в 8 – 9 місяців, яка з часом «дуже посилюється і до 3-4 років буває вже значною». Набуття дитиною певного психологічного досвіду спільно з усвідомленням ставлення до неї інших людей, за П. Р. Чаматою, «приводить до формування ставлення дитини до самої себе, що *знаходить своє вираження в утворенні цілого ряду індивідуально-психологічних власти-*

востей, таких, наприклад, як: соромливість, самолюбство, *самооцінка*, самовілля, співчуття і т.д.» (виділено нами. – Н.М.) [6, с. 240].

Ставлення людини до самої себе вчений розглядає через призму індивідуально-психологічних властивостей, куди він включає і самооцінку, а онтогенетичну характеристику ставлення людини до самої себе подає через самооцінку різного предметного змісту – до того ж ця самооцінка має бути правильною, тобто адекватною. Говорячи про зміст самосвідомості, він наголошує на потребі «*усвідомлення людиною ставлення до себе самої, що виявляється в правильній оцінці нею своїх позитивних і негативних якостей, дій і вчинків, місця в житті, у праці, у суспільстві і т.д.*» (виділено нами. – Н.М.) [7, с. 10].

Про величезну увагу, яку П. Р. Чамата приділяв вивченню оцінкових ставлень, свідчить і те, що саме через оцінку він розкриває одну з найголовніших сторін змісту самосвідомості – усвідомлення людиною власного становлення і розвитку. У зв'язку з цим учений зазначає: «*Усвідомлення людиною власного становлення і розвитку... виявляється в оцінці людиною своїх знань і своїх можливостей на різних етапах розвитку*» (виділено нами. – Н.М.) [7, с. 11]. На думку П. Р. Чамати, значущою є роль оцінкових ставлень не лише на початкових етапах генези (як видно з раніше здійсненого аналізу), вони домінують на всіх етапах онтогенетичного розвитку людини.

Зауважимо, що аналіз психологічної теорії самосвідомості та проблеми оцінкових ставлень у її контексті здійснено за першоджерелом, в якому П. Р. Чамата презентував науковій громадськості «теорію самосвідомості та її становлення у дитини», а також використано й інші його праці, присвячені цій проблемі [4; 5; 6; 7; 8; 9]. Доповнював і поглиблював цю теорію вчений протягом майже 20 років – аж до початку 70-х років ХХ століття. Унікальність, своєрідність розгортання П.Р. Чаматою психологічної теорії самосвідомості та її становлення в дитини (конструкт. – П.Ч.) полягає в такому системному континуумі її бачення, аналогу якому не маємо ні у вітчизняній, ні в зарубіжній психології.

Висновки та подальші перспективи досліджень. У 40-х роках ХХ століття видатним українським вченим П. Р. Чаматою була створена «теорія самосвідомості дитини». У контексті генези самосвідомості дитини дошкільного та шкільного віку П.Р. Чамата *вперше* у вітчизняній психології розкрив генезу становлення оцінкової та самооцінкової сфер дитини. Учений перший охарактеризував змістову та генетичну лінії становлення оцінкових ставлень у структурі самосвідомості в контексті педагогічної та вікової психології; простежив шляхи появи у дитини здатності до оцінювання та самооцінювання; розкрив механізм становлення оцінкового ставлення до себе та інших; встановив залежність ставлення дитини до самої себе від оцінкового ставлення до неї інших людей; визначив домінуючу роль оцінкових ставлень на всіх етапах онтогенетичного розвитку людини.

Особлива значущість досліджуваної проблеми оцінкових ставлень з необхідністю вимагає належної уваги до її теоретико-методологічного підґрунтя. Науковий обов'язок сучасників – підняти з глибинних шарів півстолітньої наукової вітчизняної спадщини її найкращу перлину, не дати їй загуби-

тися у часовому і змістовому просторі і таким чином перенести гідні вітчизняні наукові надбання в актуальний шар сучасної вітчизняної психології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Белопольская Н. Л.* Самосознание проблемных подростков / Н. Л. Белопольская, С. Р. Иванова, Е. В. Свистунова, Е. М. Шафирова – М. : Институт психологии РАН, 2007. – 332 с.
2. *Мусіяка Н. І.* До проблеми оцінкових ставлень у вітчизняній психологічній думці / Н. І. Мусіяка // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво “Фенікс”, 2013. – Т. XII. Психологія творчості. – Випуск 17. – С. 233-241.
3. *Столин В. В.* Самосознание личности / Владимир Викторович Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 285 с.
4. *Чамата П. Р.* К вопросу о генезисе самосознания личности / П. Р. Чамата // Проблемы сознания : матер. симпозиума ; отв. ред. В. М. Банщиков. – М., 1966. – С. 228 – 240.
5. *Чамата П. Р.* Особливості розвитку самосвідомості у дітей / П. Р. Чамата // Радянська школа. – 1956. – №7. – С. 11 – 20.
6. *Чамата П. Р.* Про генезис самосвідомості дитини / П. Р. Чамата // Наукові записки НДІ психології ; за ред. Г. С. Костюка. – К. : Рад. школа, 1949. – Т. 1. – С. 224 –242.
7. *Чамата П. Р.* Про природу та суть самосвідомості особистості / П. Р. Чамата // Наукові записки. Праці республіканської психологічної конференції ; за ред. Г. С. Костюка, О. М. Раєвського, П. Р. Чамати. – К. : Рад. школа, 1956. – Т. VI. – С. 5 – 15.
8. *Чамата П. Р.* Самосвідомість та її розвиток у дітей / Павло Романович Чамата. – К. : Знання, 1965. – 48 с.
9. *Чамата П. Р.* Шляхи формування самосвідомості дитини / П. Р. Чамата // Наукові записки НДІ психології. – К. : Рад. школа, 1960. – Т. XIV. – С. 3 – 21.
10. *Чеснокова И. И.* Проблема самосознания в психологии / Ирина Ивановна Чеснокова. – М. : Наука, 1977. – 144 с.

SPYSOK VYKORYSTANYH DZHEREL

1. *Belopol'skaja N. L.* Samosoznanie problemnyh podrostkov / N. L. Belopol'skaja, S. R. Ivanova, E. V. Svistunova, E. M. Shafirova. – M. : Institut psihologii RAN, 2007. – 332 s.
2. *Musijaka N. I.* Do problemi ocinkovih stavlen' u vitchiznjanih psihologichnij dumci / N. I. Musijaka // Aktual'ni problemi psihologii : Zbirnik naukovih prac' Institutu psihologii imeni G. S. Kostjuka NAPN Ukraïni. – K. : Vidavnicтво “Feniks”, 2013. – T. XII. Psihologija tvorčnosti. – Vipusk 17. – S. 233-241.
3. *Stolin V. V.* Samosoznanie lichnosti / Vladimir Viktorovich Stolin. – M. : Izd-vo MGU, 1983. – 285 s.
4. *Chamata P. R.* K voprosu o genezise samosoznaniya lichnosti / P. R. Chamata // Problemy soznaniya : mater. simpoziuma ; otv. red. V. M. Banshhikov. – M., 1966. – S. 228 – 240.
5. *Chamata P. R.* Osoblivosti rozvitku samosvidomosti u ditej / P. R. Chamata // Radjans'ka shkola. – 1956. – №7. – S. 11 – 20.
6. *Chamata P. R.* Pro genezis samosvidomosti ditini / P. R. Chamata // Naukovi zapiski NDI psihologii ; za red. G. S. Kostjuka. – K. : Rad. shkola, 1949. – T. 1. – S. 224 –242.

7. *Chamata P. R.* Pro prirodu ta sut' samosvidomosti osobistosti / P. R. Chamata // Naukovi zapiski. Praci respublikans'koї psihologichnoї konferencii ; za red. G. S. Kostjuka, O. M. Raevs'kogo, P. R. Chamati. – K. : Rad. shkola, 1956. – T. VI. – S. 5 – 15.
8. *Chamata P. R.* Samosvidomist' ta її rozvitok u ditej / Pavlo Romanovich Chamata. – K. : Znanija, 1965. – 48 s.
9. *Chamata P. R.* Shljahi formuvannja samosvidomosti ditini / P. R. Chamata // Naukovi zapiski NDI psihologii. – K. : Rad. shkola, 1960. – T. XIV. – S. 3 – 21.
10. *Chesnokova I. I.* Problema samosoznanija v psihologii / Irina Ivanovna Chesnokova. – M. : Nauka, 1977. – 144 s.

Musiaka N. I. TO THE PROBLEM OF ESTIMATING ATTITUDES IN SELF-CONSCIOUSNESS PSYCHOLOGICAL THEORY OF P. R. CHAMATA. Article observes the problem of estimating attitudes of a child in self-consciousness psychological theory of P. R. Chamata. The substantive aspect of self-consciousness through the prism of person's attitude to external objective world and relations with other people in the process of activity is analyzed. Characteristic to the forms of consciousness manifestations (cognitive, emotional and volitional) is given and the place of self-rating in the structure of self-consciousness is defined. In the context of genesis of child's self-consciousness the genesis of child's estimating and self-estimating spheres is established. The role of activity in estimating and self-estimating spheres is described. Different levels of activity representation in child's consciousness, starting with unconscious to formation of self-conscious activity are observed. Mechanism of formation of child's estimating attitude to himself and to other people is shown. Dependence of child's estimating self-attitude on estimating attitude of other people is registered. The way of appearance of child's ability to estimation and self-estimation is observed, which is according to P. R. Chamata, is a background to basic level of child's understanding of own acts and actions, self-conscience of a subject. The analysis of correlation between the estimating process and appearance of child's ability to internal mind activity, appearance of internal activity, ability to self-observation is presented. The dominant role of valuating attitudes at all levels of human ontogenetic development is defined.

Keywords: genesis, effectiveness, personality, estimating attitudes, assessment, self-assessment, self-consciousness.

Отримано: 7.07.2014

Найдьонова Любов Михайлівна

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ЕКРАННОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Найдьонова Л. М. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙМАННЯ ЕКРАННОЇ ІНФОРМАЦІЇ. В статті проаналізовано проблему сприймання екранної інформації, визначено поняття та типи екранної інформації (текстової, графічної, відеоінформації, мультимедійної). Представлено огляд досліджень сприймання екранної інформації в різних галузях та окреслено психологічні особливості такого сприймання. З'ясовано особливості сприймання специфічної і неспецифічної інформації з різних носіїв. Розглянуто принципи побудови інформаційного повідомлення для найбільш ефективного сприймання його з екрану. Визначено перспективні питання для дослідження проблеми, а саме порівняльні аспекти сприймання різних типів інформації з екрану та в реальності, вікові особливості сприймання екранної інформації, дослідження особливостей сприймання інформації за